

КРЫЛАТОЛОГИЯ

© С. Ф. Иванова, А. Дз. Цеглякова

Запазычаныя крылатыя выразы ў сучаснай беларускай мове (крыніцы, структура, семантыка, функцыі)

Крылатыка сучаснай беларускай літаратурнай мовы на сённяшні дзень амаль не даследавана ні з генетычнага, ні з функцыянальнага, ні са структурнага, ні з семантычнага пунктаў погляду. Спецыяльна ёй прысвечана ўсяго некалькі артыкулаў [Аксамитов 1987; Янкоўскі 1960, с. 5–9; Лепешаў 1992; Міхневіч 1994; Іваноў 1997; Иванов 2000; Іванова 2003 (а); Іванова 2003 (б); Іванова 2004 (а); Іванова 2004 (б); Іванова 2005; Іванова 2006; Іванова 2006, а таксама Wienidzíktau, Iwanou 2002; Апанасевіч 2003; Венідзіктаў 2003 і інш.], частка якіх змешчана ў даведачных выданнях. Дагэтуль няма нават спецыяльнага лінгвістычнага слоўніка крылатых слоў беларускай мовы. Крылатыка ўласна беларускага паходжання часткова адлюстравана ў вядомым зборніку Ф. М. Янкоўскага “Крылатыя словы і афарызмы: 3 беларускіх літаратурных крыніц” [1960], а таксама ў лінгвакраіназнаўчым “Слоўніку беларускіх прыказак, прымавак і крылатых выразаў” Я. Я. Іванова і С. Ф. Івановай [1997]. Акрамя таго, розныя па паходжанні крылатыя словы спарадычна трапляюцца ў “Фразеалагічным слоўніку беларускай мовы” І. Я. Лепешава [1993] і “Этымалагічным слоўніку фразеалагізмаў” І. Я. Лепешава [2004], “Слоўніку беларускіх прыказак” І. Я. Лепешава і М. А. Якалцэвіч [2002] і ў слоўніку “Крынічнае слова: Беларускія прыказкі і прымаўкі” І. Р. Шкрабы і Р. В. Шкрабы [1987], а таксама часткова адлюстраваны ў тлумачальным слоўніку “Крылатыя выразы ў беларускай мове” (ч. 1) пад рэдакцыяй Я. Я. Іванова [2004] і (ч. 2) пад рэдакцыяй С. Ф. Івановай [2006], у тлумачальных, перакладных і іншых слоўніках беларускай мовы. Натуральна, што вывучэнне крылаткі беларускай мовы з’яўляецца адным з найбольш актуальных пытанняў беларускай фразеалогіі і фразеаграфіі.

Крылатыя выразы ў сучаснай беларускай літаратурнай мове складаюць вялікі пласт адзінак як уласна беларускага паходжання, так і запазычаных з іншых моў: старажытных грэчаскай ці лацінскай, сучасных рускай, нямецкай, англійскай, французскай і інш. [Венідзіктаў 2003; Іванова 2003 (а); Іванова 2004 (а)]. Запазычанне крылатых слоў з іншых моў – неад’емная і значная частка агульнага развіцця крылаткі ў кожнай літаратурнай мове. З вялікай колькасці іншамоўных крыніц (антычнай міфалогіі, Святога Пісання, мастацкіх твораў пісьменнікаў розных эпох і народаў свету, публіцыстыкі, філасофскіх

і навуковых тэкстаў, гістарычных анекдотаў, выказванняў вядомых асоб і інш.) у беларускую мову ўвайшлі тыя выразы, якія ў найбольшай ступені адпавядаюць светапогляду, звычайным і эстэтычным уяўленням беларускага народа і яго літаратурна-адукаваных колаў.

Запазычаныя крылатыя словы іншы раз выкарыстоўваюцца ў беларускай мове ў сваёй арыгінальнай форме, напр.: лац. *homo sapiens* (зона сапіенс) (К. Ліней, "Сістэма прыроды" (1735) [КВ, с. 105–106]; лац. *persona non grata* (персона нон граата) (першапачаткова гэта быў дыпламатычны тэрмін для абазначэння асобы, кандыдатура якой на пост дыпламата ў пэўнай краіне была гэтай краінай адхілена) [ЭСФ, с. 302]; фр. *Cherchez la femme!* (Шэрсэ ля фам!) (А. Дзюма-бацька, "Магікане Парыжа" (1864) [КВ, с. 111–112]; англ. "Who is who" (*Xy iz xy*) (назва штогадовага амерыканскага біяграфічнага даведніка, які выдаецца ў Велікабрытаніі, ЗША і некаторых іншых краінах) [КВ, с. 102–103]; іт. *Finita la commedia!* (Фініта ля камедыя!) (заклучная фраза п'ес, якія ставіліся ў італьянскім тэатры) [КВ, с. 100] і інш.

Выкарыстанне большасці запазычаных крылатых слоў у беларускай мове абмежавана. Амаль усе запазычаныя маюць беларускія эквіваленты. Напр.: лац. *Sic transit gloria mundi* (Сік транзіт глорыя мундзі) і бел. *Так мінае (праходзіць) зямная слава* (высловае з афіцыйнага рытуалу абрання папы рымскага) [КВ, с. 93]; англ. *To be or not to be: that is the question* (Ту бі о нот ту бі – зэт із зэ кэвічэн) і бел. *Быць або (ці) не быць <ось у чым пытанне>* (У. Шэкспір, "Гамлет" (1601) [КВ, с. 39–41]; англ. *Time is money* (Тайм із мані) і бел. *Час – <гэта> грошы* (Б. Франклін, "Парада маладому купцу" (1748) [КВ, с. 107–108]; ісп. *No pasarán!* (Но пасаран!) і бел. *Яны не пройдуць!* (высловае іспанскага палітычнага дзеяча Д. Ібаруры (1895–1989) з прамовы па радыё 19 чэрвеня 1938 г., лозунг рэспубліканскай арміі пры абароне Мадрыда ў гады грамадзянскай вайны ў Іспаніі (1936–1939) [КВ, с. 112–113] і інш.

1. Крыніцы паходжання крылатых слоў

Крылатыя словы ў кожнай мове – гэта неаднародны аб'ект, які складаецца з адзінак, разнастайных не толькі па сваім генезісе, але і па крыніцах паходжання, граматычнай структуры, семантыцы, спосабах функцыянавання і г.д.

Пэўная колькасць іншамовных запазычанняў крылатых слоў у сучаснай беларускай літаратурнай мове трапіла ў яе з еўрапейскіх моў. Прыклады крылатых слоў з тлумачэннем іх значэння і паходжання падаюцца ў артыкуле паводле даведнікаў "Крылатыя выразы ў беларускай мове" (ч. 1) пад рэдакцыяй Я.Я. Іванова [2004] і "Этымалагічны слоўнік фразеалагізмаў" І.Я. Лепшава [2004].

Надзвычай разнастайнымі з'яўляюцца крыніцы паходжання іншамовных запазычанняў крылатых слоў у сучаснай беларускай літаратурнай мове. Можна вылучыць наступныя іх групы.

1. Літаратурныя тэксты, якія паводле свайго зместу падзяляюцца на:

а) мастацкія творы розных відаў і жанраў (празаічныя, паэтычныя, драматычныя), напр.: *залатая сярэдзіна* < лац. *aurum modocritas* (Гарацый,

"Оды"); Шлюбы вершаница на нябёсах < англ. *Marriages are made in heaven* (Дж. Лілі, "Эуфуес і яго Англія" (1580) [КВ, с. 109–110]; *І сцены маюць вушы* або *І ў сцен ёсць вушы* < ісп. *Las paredes oyen* (Лопэс дэ Вега, "Вапенсіяньскія вар'яты" (1620); М. дэ Сервантэс, "Дон Кіхот" (1605–1615) [КВ, с. 56–57]; мядовы месяц < фр. *la lune de miel* (Вальтэр, "Задзіг, або Лёс" (1747) [КВ, с. 72]; чырвонай ніткай праходзіць < ням. *sich wie ein roter Faden ziehen* (І.В. Гётэ, "Роднасныя натуры" (1809) [ЭСФ, с. 412–413]; *Фініта ля камедыя!* < іт. *Finita la commedia!* (заклучная фраза п'ес, якія ставіліся ў італьянскім тэатры) [КВ, с. 100]; <А> кароль <жа> голы! < дац. *Men han har jo ikke nogat paa* (Г.Х. Андэрсен, "Новае адзенне караля" (1837), першапачаткова паходзіць, як і сюжэт самой казкі, са зборніка навел "Граф Луканор" (1328–1335) іспанскага дзяржаўнага дзеяча і пісьменніка Д.Х. Мануэля (1282–1348) [КВ, с. 32–33] і інш.;

б) мемуарныя тэксты, напр.: <Усё> новае – гэта даўно (добра) забытае старое < фр. *Il n'y a de nouveau que ce qui est oublié* (афарызм з "Мемуараў Розы Бертэн" (1824), падробленых усламінаў мадысткі французскай каралевы Марыі-Антуанеты (1755–1793), які быў выказаны ў адносінах да падноўленага старога плацця каралевы) [КВ, с. 96] і інш.;

в) публіцыстычныя тэксты, напр.: *арыстакрат духу* < ням. *Geistes Aristokratismus* (С. Ашэр, "Über den deutschen Geistes Aristokratismus" (1819) [КВ, с. 34–35]; *прамыванне (прамыўка мазгоў)* < англ. *brain-washing* (выраз з кнігі "Прамыванне мазгоў у чырвоным Кітаі" (1951) амерыканскага журналіста Э. Хантэра (1902–1978) і з яго артыкула "Тактыка прамывання мазгоў" у амерыканскай газеце "Miami news" (24 верасня 1950 г.), першапачаткова паходзіць ад кітайскага выразу *hsi nao* 'мыць розум') [КВ, с. 81–82]; *трэці свет* < фр. *tiers monde* (выраз з артыкула "Trois monde, une planète" ў часопісе "L'Observateur" (14 жніўня 1952 г.) французскага сацыёлага, дэмографа і эканаміста А. Саві (1898–1990) [КВ, с. 94–95]; *Людзі, <я любіў вас,> будзьце пільнымі!* < чэшск. *Lidé, miloval jsem vás. Vděte!* (Ю. Фучык, "Рэпартаж з пятлёй на шыі" (1945) [КВ, с. 64] і інш.;

г) юрыдычныя тэксты, напр.: з *малатка* < ням. *unter den Hammer* (у Германіі з XIV ст. і пазней практыкаваўся публічны продаж маёмасці, рэчаў, падчас якога, калі за тую ці іншую рэч пакупнік прапаноўваў найвышэйшую суму, ударам малатка аб'яўлялі, што рэч прададзена) [ЭСФ, с. 162]; *Мой дом – мая крэпасць* < англ. *My house is my castle* (Э. Кок, "Трэці інстытут законаў Англіі" (1628) [КВ, с. 70–71] і інш.;

д) філасофскія творы, напр.: *Веды – сіла* < лац. *Scientia potestas est* (Ф. Бэкан, "Вопыты, або Павучанні маральныя і палітычныя" (1597) [КВ, с. 42–43]; *рэч у сабе* < ням. *das Ding an sich* (І. Кант, "Крытыка чыстага розуму" (1781) [КВ, с. 87–88]; *мастацтва для (дзеля) мастацтва* < фр. *l'art pour l'art* (выраз з 22-й лекцыі "Курса філасофіі" (1818) французскага філосафа В. Кузена (1792–1867) у Парыжскім універсітэце (Сарбоне), пазней лозунг тэорыі так звананага "чыстага", "свабоднага" мастацтва ў творчасці французскіх паэтаў Т. Гацье (1811–1872), Ш. Бадлера (1821–1867) і Т. дэ Банвілія (1823–1891) [КВ, с. 66];

папкок *свядомасці* < англ. *stream of consciousness* (У. Джэймс, "Навуковыя асновы псіхалогіі" (1890) [КВ, с. 78] і інш.;

е) навуковыя і навукова-папулярныя тэксты, напр.: *чалавек разумны (гома сапіенс)* < лац. *homo sapiens* (К. Ліней, "Сістэма прыроды" (1735) [КВ, с. 105–106]; *залатая моладзь* < фр. *jeunesse dorée* (Ф.К. Пажэс, "Сакратная гісторыя французскай рэвалюцыі" (1797) [КВ, с. 51–52]; *натуральны адбор* < англ. *natural selection* (Ч.Р. Дарвін, "Аб паходжанні відаў шляхам натуральнага адбору, або Захаваанне найбольш спрыяльных парод у барацьбе за існаванне" (1859) [КВ, с. 73]; *Быццё вызначае свядомасць* < ням. *Das Sein bestimmt das Bewusstsein* (К. Маркс, "Да крытыкі палітычнай эканоміі" (1859) [КВ, с. 38–39]; *комплекс непаўнавартасці* < ням. *Minderwertigkeitskomplex* (А. Адлер, "Аб непаўнавартасці органаў" (1907) [КВ, с. 61] і інш.;

ж) тэксты музычных твораў, напр.: *Фігара тут, Фігара там* < іт. *Figaro, Figaro. Son qua, son qua. Figaro, Figaro. Eccomi qua* (цытата з лібрэта італьянскага паэта Ч. Стэрбіні (1784–1831) да оперы "Свяільскі цырульнік" (1816) італьянскага кампазітара Дж. Расіні (1792–1868) паводле аднайменнай камеды (1775) французскага драматурга П.А. Бамаршэ (1732–1799) [КВ, с. 99] і інш.

2. Назвы літаратурных тэкстаў, напр.: *апошні з магікан* < англ. "The Last of the Mohicans" (назва рамана (1826) амерыканскага пісьменніка Дж.Ф. Купера (1789–1851) [КВ, с. 34]; *брыдкае качаня* < дац. "Den Grimme Ælling" (назва казкі (1842) дацкага пісьменніка Г.Х. Андэрсена (1805–1875) [КВ, с. 37]; *паміж молатам і кавадлам* < ням. „*Hammer und Amboss*“ (назва рамана (1868) Ф. Шпільгагена (1829–1911) [КВ, с. 77]; *у пошуках страчанага часу* < фр. "A la recherche du temps perdu" (назва цыкла раманаў (1913–1927) французскага пісьменніка М. Пруста (1871–1922) [КВ, с. 95–96]; *свята, якое заўсёды з табой* < англ. "A Moveable Feast" (назва кнігі ўспамінаў (1960) амерыканскага пісьменніка Э. Хемінгуэя (1899–1961) [КВ, с. 88–89] і інш.

3. Назвы твораў музычнага і выяўленчага мастацтва, напр.: *Сон розуму нараджае пачвар* < ісп. "El sueño de la razón produce monstruos" (назва гравюры з серыі "Капрычас" (1797–1798) іспанскага мастака Ф.Х. дэ Гойі (1746–1828) [КВ, с. 91]; *платучы галандзец* < ням. „*Fliegender Holländer*“ (назва оперы (1841) нямецкага кампазітара Р. Вагнера (1813–1883), першапачаткова паходзіць з сярэднявечковай нідэрландскай легенды (запісанай у 1830 г.) пра марака, які пакляўся ў моцную буру абагнуць мыс, што быў у яго на шляху, нават калі на гэта спатрэбіцца вечнасць, але за сваю гардыню быў асуджаны вечна плаваць на караблі па бурным моры і ніколі не дасягнуць берага [КВ, с. 65]; *казкі венскага лесу* < ням. „*Märchen aus dem Wiener Wald*“ (назва вальса аўстрыйскага кампазітара І. Штрауса (1825–1899) і інш.

4. Назвы кіна-, тэле- і мультфільмаў, напр.: *залатая ліхаманка* < англ. "The Gold Rush" (назва кінафільма (1925) амерыканскага акцёра і рэжысёра Ч. Чапліна (1889–1977), першапачаткова паходзіць з англійскага выразу *gold fever*, які ўзнік у Паўночнай Амерыцы ў XIX ст. у сувязі з адкрыццём на Алясцы багатых месцанараджэнняў золата [КВ, с. 51]; *хросны бацька* < англ. "The

Godfather" (назва рамана (1969) амерыканскага пісьменніка М. П'юзо (1920–1999) і кінафільма (1972–1990, рэжысёр Ф. Копала) [КВ, с. 102]; *Багатыя таксама плачуць* < ісп. *Los ricos también lloran*" (назва мексіканскага тэлевізыйнага серыяла (1979), вельмі папулярнага ў Беларусі ў 1990-я гг.) [КВ, с. 36] і інш.

5. Выказванні знакамітых гістарычных асоб (дзяржаўных, палітычных ці грамадскіх дзеячаў), філосафаў, вучоных, пісьменнікаў, напр.: *імперыя зла* < англ. *Evil Empire* (выраз амерыканскага кінаакцёра і палітычнага дзеяча Р. Рэйгана (1911–2004), прэзідэнта ЗША (1981–1989), з прамовы на канферэнцыі Нацыянальнай асацыяцыі евангелістаў у Арланда (Фларыда, ЗША) 8 сакавіка 1983 г., у якой так быў названы Саюз Савецкіх Сацыялістычных Рэспублік (СССР), першапачаткова паходзіць з амерыканскага кінафільма "Зорныя войны" (1977, рэжысёр Дж. Лукас) [КВ, с. 55–56]; *Часы мяняюцца < і мы мянемся разам з імі >* < лац. *Tempora mutantur et nos mutamur in illis* (афарызм англійскага філосафа Р. Оўэна (1771–1858) ці лац. *Omnia mutantur nos et mutamur in illis* (выслоўе франкскага імператара Лотара I (795–855), пра што згадваецца ў кнізе "Deliciae poetarum Germanorum" (1612) нямецкага паэта М. Барбонія (канец XVI – пачатак XVII стст.) [КВ, с. 108]; *свет цесны* < іт. *il mondo ro* (выраз прыпільсваецца Хрыстафору Калумбу, які ў 1492 г. адправіўся на трох іспанскіх караблях шукаць прамы марскі шлях у Індыю, але нечакана патрапіў да берагоў невядомай тады Амерыкі, "адкрыў Амерыку") [ЭСФ, с. 341]; *Ад вялікага да смешнага адзін крок* < фр. *Du sublime au ridicule il n'y a qu'un pas* (выслоўе Напалеона Банапарта (1769–1821), імператара Францыі (1804–1815), якое было сказана ў снежні 1812 г. падчас уцекаў яго арміі з Расіі, пра што згадваецца ў кнізе "Гісторыя пасольства ў Вялікае герцагства Варшаўскае" (1816) французскага дыпламата і публіцыста Д.Д. дэ Прадта (1759–1837) ці фр. *En general, le ridicule touche au sublime* (выслоўе французскага пісьменніка Ж.-Ф. Мармантэля (1723–1799) [КВ, с. 30–31]; *Каментарый лішнія (не патрэбны)* < ням. *Kommentar überflüssig* (выслоўе вядомага нямецкага юрыста Г. Штэйба (1856–1904), якім ён заканчваў кожнае сваё выступленне, дзе заўсёды максімальна ясна і вычарпальна выкладалася сутнасць справы) [КВ, с. 58–59]; *Лепш памеціць стоячы, чым жыць на каленях!* < ісп. *Más vale morir de pie que vivir de rodillas* (афарызм іспанскага палітычнага дзеяча Д. Ібаруры (1895–1989) з прамовы на мітынг у Зімовым веладроме ў Парыжы 3 верасня 1936 г.) [КВ, с. 62–63] і інш.

6. Выказванні людзей з асяроддзя вядомых гістарычных асоб, напр.: *шукаць учарашняга дня* < ням. *den gestrigen Tag suchen* (узнікненне выразу звязваюць з гістарычным эпізодам; паводле М.І. Міхельсона, аднойчы нямецкі курфюрст І. Фрыдрых сказаў: "Дзень гэты я згубіў", на што прыдворны весельчак Клаус адказаў: "Заўтра мы ўсё добра пашукаем і абавязкова знойдзем дзень, які ты згубіў") [ЭСФ, с. 417]; *Уставайце, граф, вас чакаюць вялікія справы!* < фр. *Levezvous, monsieur le comte, vous avez de grandes choses à faire!* (выслоўе слугі французскага гісторыка герцага К.А. дэ Сен-Сімона (1760–1825), якім ён штораціць будзіў свайго гаспадары, пра што згадваецца ва ўспамінах сучаснікаў вучонага) [КВ, с. 97] і інш.

7. Ананімныя літаратурныя творы розных жанраў, напр.: *новы парадак* < ням. *neue Ordnung* (выраз з нямецкага перыядычнага друку 1930-х гг., які пазней стаў выкарыстоўвацца для абазначэння нацыскага рэжыму, усталяванага ў Германіі кіраўніком фашысцкай Нацыянал-сацыялістычнай партыі Адольфам Гітлерам (Шылькгруберам, 1889–1945) [КВ, с. 74–75]; *уцечка мазгоў* < англ. *brain drain* (выраз з англійскай перыёдыкі пачатку 1960-х гг., калі пачалася масавая эміграцыя вучоных, інжынераў і іншых высокакваліфікаваных спецыялістаў з Вялікабрытаніі і іншых краін Заходняй Еўропы ў ЗША, што характарызавалася як “уцечка мазгоў праз Атлантыку”, паводле англійскай газеты “Evening Standart” (7 студзеня 1963 г.) [КВ, с. 97–98] і інш.

8. Фальклорныя творы (легенды, паданні, гістарычныя анекдоты і інш.), напр.: *філасофскі камень* < лац. *lapis philosophorum* (выраз са старажытнай легенды, вельмі папулярнай сярод сярэднявекowych алхімікаў, у якой так называлася не існуючае ў прыродзе рэчыва, што нібыта магло пераўтвараць срэбра і іншыя металы ў золата, а таксама вылечваць усё хваробы) [КВ, с. 99]; *круглы стол* < англ. *the round table* (выраз з кельцкіх народных паданняў пра легендарнага караля брытаў Артура (V–VI стст.), у адным з якіх распавядаецца, што чараўнік Мэрлін аднойчы параіў бацьку Артура стварыць рыцарскі ордэн Круглага Стала, члены якога сядзелі б на пірах за круглым сталом, каб адчуваць сябе роўнымі сярод роўных і не спрачацца пра лепшае ці горшае месца, стаў шырока вядомым дзякуючы раману Т. Мэлары “Смерць Артура” (1469) [КВ, с. 61–62]; <Пасля нас> *хоць патоп!* < фр. *Après nous le déluge* (выраз з гістарычных анекдотаў пра французскага караля Людовіка XV (1710–1774), які нібыта так адказаў на паведамленне аб эканамічных цяжкасцях у краіне, і пра яго фаварытку маркізу Ж.-А. дэ Пампадур (1721–1764), якая сказала гэтую фразу ў 1757 г., каб суцешыць свайго венцаноснага каханка, засмучанага з прычыны паразы франка-аўстрыйскага войска ад прускай арміі пры Росбаху (5 лістапада 1757 г.) падчас сямігадовай вайны) [КВ, с. 77–78]; <А> *ўсё ж такі яна круціцца (рухаецца)!* < іт. *Eppur(e) si muove!* (выраз з гістарычнага анекдота пра італьянскага фізіка і астранома Г. Галілея (1564–1642), у якім распавядаецца, што пад уціскам інквізіцыі вучоны мусіў афіцыйна адрачыся ад геліацэнтрычнай сістэмы свету, прапанаванай польскім астраномам М. Капернікам (1473–1543), паводле якой Зямля круціцца вакол Сонца, але нібыта адразу пасля свайго вымушанага прызнання выгукнуў: “А ўсё ж такі яна рухаецца!”) [КВ, с. 35–36]; *барон Мюнхаўзен* < ням. *Baron Münchhausen* (герой нямецкіх ананімных апавяданняў XVIII ст., гістарычным прататыпам якога з’яўляецца барон Іеранім фон Мюнхаўзен, гановерскі юнкер); *калумбава яйка* < ісп. *huevo de Colóno* (выраз з гістарычнага анекдота пра іспанскага падарожніка Хрыстафора Калумба (1451–1506), запісанага ў кнізе “Гісторыя Новага Свету” (1565) італьянскага гісторыка Дж. Бенцоні (XVI ст.), у якім распавядаецца, што ў адказ на іранічную заўвагу пра тое, быццам адкрыццё Амерыкі было не такой ужо і складанай справай, Калумб прапанаваў свайму суразмоўцу паставіць на стол яйка, і калі ў таго нічога не

атрымалася, Калумб, ударыўшы аб стол адным канцом яйка, паставіў яго вертыкальна на шалупайку, якая трэснула, і сказаў, што гэта было вельмі лёгка) ці ісп. *huevo de Juanelo* (выраз з іспанскага народнага апавядання пра тое, як мноства мудрацоў марна спрабавалі паставіць яйка вертыкальна на стол, і толькі прасцяк Хуанела здолеў паставіць яго, разбіўшы з аднаго канца шалупайку) [КВ, с. 58]; як *ксёндз Магдусі* дагадзіць < польск. *dogodzić jak ksiądz Magdusi* (паводле Я. Брыля, узнікненне выразу звязваюць з такім аповедам: “Ксёндз-пробашч памірае, а ахмістрыня Магдуса абвязала яму, як паратунак, горла хусткай з цёртым макам. І пытаюцца тыя, што сабраліся каля ложка, каму ж айцец адпісвае сваё дабро. А ён толькі з прыплачам: “Мак ду-сі!... Мак ду-сі-і!” І выйшла пры сведках, што ён пры светлым розуме ўсё пакідае Макдзе”) [ЭСФ, с. 430] і інш.

9. Звычай і традыцыі еўрапейскіх народаў, напр.: *саламяная ўдава* < ням. *Strohwitwe* (выраз паходзіць са старажытнага звычайу ў прырэйнскіх гарадах, калі на галаву дзяўчыны, якая мела пазашлюбнае дзіця, публічна надзявалі саламяны вянок) [ЭСФ, с. 338] і інш.

10. Мянускі вядомых асоб і літаратурных герояў, напр.: *рыцар без страху і дакору* < фр. *le chevalier sans peur sans reproche* (выраз з кнігі “Найпрыемная, забаўная гісторыя, напісаная сумленным слугой пра падзеі і ўчынкi, поспехі і падзвігі добрага рыцара без страху і дакору, славутага сеньёра Баярда...” (1527) пра французскага рыцара П. дзю Тэрайля Баярда (1476–1524), першапачаткова паходзіць ад мянускі французскага палкаводца Л. Трэмуіля (1460–1525), якога пры жыцці так называлі яго сучаснікі) [КВ, с. 84–85]; *шэры кардынал* < фр. *Eminence grise* (мянуска манаха-капуцына Жазэфа (Ф. Ле Клера дзю Трамбле, 1577–1638), які насіў шэрую сутану і быў першым памочнікам французскага кардынала Рышэльё (А.Ж. дзю Плесі, 1585–1642), істотна ўплываў на яго рашэнні, але ніколі не імкнуўся да асабістай папулярнасці) [КВ, с. 112] і інш.

11. Тэксты масавай камунікацыі (дэвізы, заклікі і лозунгі, эпіграфіка, мова афіцыйных рытуалаў і інш.), напр.: *Так мінае (праходзіць) зямная слава (Сік транзіт глорыя мундзі)* < лац. *Sic transit gloria mundi* (выслоўе з афіцыйнага рытуалу абрання папы рымскага) [КВ, с. 93]; *Свабода, роўнасць, братэрства!* < фр. *Liberté, égalité, fraternité* (лозунг французскай буржуазнай рэвалюцыі (1789–1794), упершыню афіцыйна зафіксаваны ў пастанове парызскага палітычнага клуба кардыльераў ад 30 чэрвеня 1793 г., у якой домаўладальнікам было прапанавана напісаць на фасадах іх дамоў вялікімі літарамі словы: “Адзінства, непадзельнасць Рэспублікі, свабода, роўнасць, братэрства або смерць”) [КВ, с. 88]; *Хутчэй, вышэй, мацней!* < лац. *Citius, altius, fortius!* (афіцыйны дэвіз сучасных Алімпійскіх гульняў, які быў прапанаваны іх заснавальнікам, французскім грамадскім дзеячам П. дэ Кубертэнам (1863–1937), зацверджаны Міжнародным Алімпійскім Камітэтам (1913) [КВ, с. 103] і інш.

Разам з тым, даволі многа крылатых слоў, якія былі запазычаны з іншых моў у беларускую, не паходзяць з крыніц на гэтых мовах (акрамя лацінскіх і грэчаскіх). Гэта пераважна выразы са Св. Пісання, антычнай літаратуры, нацыянальных еўрапейскіх літаратур, фальклору народаў свету і г.д., якія ўжываюцца ў еўрапейскіх мовах і трапілі ў розныя часы ў сучасную беларускую мову.

Можна вылучыць наступныя крыніцы іншамовных запазычанняў крылатых слоў у беларускую мову, якія не паходзяць з крыніц на гэтых мовах.

1. Св. Пісанне, напр.: *божай міласію* ← лац. *Dei gratia* (1-е пасланне апостала Паўла да карынфянаў, 3, 10) [ЭСФ, с. 55]; *валаамава аспіца (валаамаў асёл)* ← англ. *Balaam's ass* ці фр. *anesse de Balaam* (Лічбы, 22, 27-28) [ЭСФ, с. 68]; *калос на гліняных нагах* ← фр. *colosse aux pieds d'argile* (Данііл, 2, 31-36) [ЭСФ, с. 184]; *гог і магог* ← англ. *Gog and Magog* (Апакаліпсис, 20; Іезікііл, 38, 39) [ЭСФ, с. 98]; *не глядзячы на асобы* ← ням. *ohne Ansehen der Person* (Першае пасланне Пятра, 1, 17) [ЭСФ, с. 260]; *адамаў яблык* ← ням. *Adamsapfel* (Быццё, 3, 6) [ЭСФ, с. 26] і інш.

2. Антычная міфалогія, напр.: *яблык разладу* ← лац. *malum discordiae* (выраз з грэчаскай міфалогіі, упершыню выкарыстаны рымскім гісторыкам Юсцінам (II ст.) [ЭСФ, с. 419]; *у абдымкі (абдоймы) Марфея* ← англ. *in the arms of Morpheus* (выраз з грэчаскай міфалогіі) [ЭСФ, с. 370]; *асядлаць Пегаса* ← ням. *den Pegasus satteln* (выраз з грэчаскай міфалогіі) [ЭСФ, с. 41]; *між (паміж) Сцылай і Харыбдаў* ← ням. *zwischen Scylla und Charybdis* ці англ. *between Scylla and Charybdis* (выраз з грэчаскай міфалогіі) [ЭСФ, с. 225]; *двухаблічны Янус* ← фр. *Janus à deux visages* (па імені старажытнарымскага бога часу, пачатку і канца, уваходу і выхаду, якога на малюнках і ў скульптуры паказвалі з двума тварамі, звернутымі ў супрацьлеглыя бакі: маладым тварам ён глядзеў наперад, у будучыню, а старым – назад, у мінулае) [ЭСФ, с. 116] і інш.

3. Антычная літаратура, напр.: *скакаць пад дудку чыю-н.* ← ням. *nach j-s Pfeife tanzen* (Эзоп, "Рыбак і рыбы") [ЭСФ, с. 346] і інш.

4. Нацыянальныя еўрапейскія літаратуры, напр.: *ваяваць (змагацца) з ветракамі* ← ням. *mit Windmühlen kämpfen* (М. дэ Сервантэс, "Дон Кіхот" (1615) [КВ, с. 41-42; ЭСФ, с. 72]; *спраляць з гарматы (гармат) па вераб'ях* ← ням. *mit Kanonen auf Spatzen schießen* (Ж.-Б. Мальер, "Школа мужоў" (1661) [ЭСФ, с. 357] і інш.

5. Ананімныя літаратурныя творы розных жанраў, напр.: *квадратура круга* ← лац. *quadratura circuli* (выраз з назвы старажытнай матэматычнай задачы аб пабудове з дапамогай цыркуля і лінейкі квадрата, які б быў роўны па плошчы дадзенаму кругу (рашыць гэтую задачу спрабавалі многія пакаленні матэматыкаў, аднак толькі ў 1882 г. было канчаткова даказана, што гэта немагчыма) [КВ, с. 60] і інш.

6. Фальклор еўрапейскіх народаў, напр.: *нарадзіцца пад шчаслівай зоркай* ← ням. *unter einem glücklichen Stern geboren sein* (выраз з шырока вядомай прымкі аб тым, што лёс чалавека нібыта залежыць ад таго, пад якой

зоркай ці планетай, паводле астралагаў, ён нарадзіўся) [ЭСФ, с. 246]; *лиць (праліваць) кракадзілавы слёзы* ← ням. *Krokodilstränen vergießen* (выраз са старажытнага павер'я, нібыта ў кракадзіла, калі ён есць сваю ахвяру, цякуць слёзы) [ЭСФ, с. 214] і інш.

7. Фальклор нееўрапейскіх народаў, напр.: *Сезам, адчыніся!* ← фр. *Sésame, ouvre-toi* (выраз з арабскай казкі “Алі Баба і сорак разбойнікаў”) [ЭСФ, с. 343]; *тысяча і адна ноч* ← ням. *Tausendundeine Nacht* (назва зборніка арабскіх казак) [ЭСФ, с. 370]; *як фенікс з попелу* ← ням. *wie Phönix aus der Asche* (выраз са старажытнаараўійскай міфалогіі) [ЭСФ, с. 442–443] і інш.

8. Звычай і традыцыі еўрапейскіх народаў, напр.: *кідаць (кінуць) пальчатку каму, чаму* ← фр. *jeter le gant* (выраз паходзіць з сярэднявечавага заходнееўрапейскага звычаю, калі сеньёр, устанавліваючы васальную залежнасць рыцара, даваў яму пальчатку, калі ж васал адмаўляўся служыць сеньёру, то кідаў яму пальчатку; у далейшым звычай распаўсюдзіўся сярод рыцараў: выклікаючы праціўніка на дуэль, рыцар кідаў перад ім сваю пальчатку, калі праціўнік паднімаў яе, то гэта значыла, што выклік прыняты) [ЭСФ, с. 192–193]; *устаць з левай нагі* ← англ. *get out of bed with left leg* ці фр. *se lever du pied gauche* (выток выразу – павер'е, якое з антычных часоў існавала ў многіх народаў: лічылася, што правы бок – добры, а левы – дрэнны, што ўстаць раніцай з левай нагі – значыць пачаць новы дзень пад удадай злога духу) [ЭСФ, с. 386]; *пальма першыства* ← ням. *die Palme der Priorität* (выраз паходзіць ад звычаю старажытнага грэкаў узнагароджваць пальмавай галінкай – сімвалам найвышэйшай славы – пераможцаў на алімпійскіх гульнях ці іншых спаборніцтвах) [ЭСФ, с. 292] і інш.

Асобную групу іншамоўных запазычанняў крылатых слоў у беларускай мове складаюць назвы шырока вядомых гістарычных падзей, з'яў, напр.: *варфаламееўская ноч* ← ням. *Bartholomäusnacht* (масавое знішчэнне гугенотаў-пратэстантаў католікамі ў Парыжы ўначы на 24 жніўня 1572 г. перад днём святага Варфаламея) [ЭСФ, с. 70] і інш.

2. Структурныя тыпы крылатых слоў

Крылатыя словы ад іншых фразеалагічных сродкаў мовы адрознівае адсутнасць “сваіх” спецыфічных структур. У самым агульным выглядзе крылатыя словы могуць быць дыферэнцыраваны на наступныя структурныя тыпы:

1. Мінітэкст (цытата, большая па аб'ёму, чым адзін сказ), напр.: *<Каня! Каня!> Паўцарства за каня!* < англ. *A horse! a horse! my kingdom for a horse!* (У. Шэкспір, “Кароль Рычард III” (1593) [КВ, с. 59]; *Спыніся імгненне! <Ты цудоўнае!>* < ням. *Verweile doch! du bist so schön!* (І.В. Гётэ, “Фауст” (1808) [КВ, с. 91–92]; *Кароль памёр! Няхай жыве кароль!* < фр. *Le roi est mort! Vive le roi!* (выслоўе з афіцыйна зацверджанага рытуалу каралеўскага дому ў Францыі (да пачатку XIX ст.), якое

выкарыстоўвалася пры абвяшчэнні змены каралёў у сувязі са смерцю аднаго і пачаткам праўлення іншага) [КВ, с. 59] і інш.

2. Закончаны сказ (просты ці складаны), напр.: <О> *святая праста-та (наіўнасць)*! < лац. *O sancta simplicitas!* (выраз з гістарычнага анекдота пра ідэолага чэшскай Рэфармацыі Яна Гуса (1371–1415), у якім распавядаецца, што гэтыя словы ён вымавіў, калі, асуджаны інквізіцыяй у Канстанцы на смерць, знаходзячыся на вогнішчы, убачыў, як нейкая бабулька (па іншай версіі – стары) ў прастадушным рэлігійным памкненні прынесла ахапак вецця і кінула яго ў вогнішча) [КВ, с. 75–76]; *Апетыт прыходзіць у часе яды* < фр. *L'appétit vient en mangeant* (Ф. Рабле, “Гарганцюа і Пантагруэль” (1532) [КВ, с. 33–34]; *Праўду, <толькі праўду> і нічога, акрамя праўды!* < англ. *The truth, the whole truth and nothing but the truth!* (Дж. Лілі, “Эўфус і яго Англія” (1580) [КВ, с. 82]; *Вайна – гэта працяг палітыкі іншымі сродкамі* < ням. *Der Krieg ist die Fortsetzung der Politik mit anderen Mitteln* (К. Клаўзевіч, “Аб вайне” (1834); *Яны не пройдуць!* < ісп. *No pasarán!* (выслоўе іспанскага палітычнага дзеяча Д. Ібаруры (1895–1989) з прамовы па радыё 19 чэрвеня 1936 г., лозунг рэспубліканскай арміі пры абароне Мадрыда ў гады грамадзянскай вайны ў Іспаніі (1936–1939) [КВ, с. 112–113] і інш.

3. Словазлучэнні розных відаў, напр.: *свет цесны* < іт. *il mondo ro* (выраз прыпісваецца Хрыстафору Калумбу, які ў 1492 г. адправіўся на трох іспанскіх караблях шукаць прамы марскі шлях у Індыю, але нечакана трапіў да берагоў невядомай тады Амерыкі, “адкрыў Амерыку”) [ЭСФ, с. 341]; *рыцар плашча і шпагі* < ісп. *comedia de capa y espada* (назва жанра іспанскай камедыі XVII ст., героямі якой былі вяселья і задзірлівыя кавалеры) [КВ, с. 85–86]; *дух часу* < ням. *Geist der Zeit* (І.В. Гётэ, “Фауст” (1808) [КВ, с. 47]; *цягаць з агню каштаны для каго* < фр. *tirer les marrons du feu* (Ж. дэ Лафонтэн, “Малпа і кот”) [ЭСФ, с. 403]; *трое ў <адной> лодцы* < англ. *three men in a boat* (Дж.К. Джэром, “Трое ў лодцы, калі не лічыць сабаку” (1889) [КВ, с. 93] і інш.

4. Граматычна не структураваныя спалучэнні слоў, напр.: *гог і магог* ← англ. *Gog and Magog* (Апакаліпсіс, 20; Іезікііл, 38, 39) [ЭСФ, с. 98]; *плоць і кроў чыя, каго* ← ням. *Fleisch und Blut* (Быццё, 37, 27) [ЭСФ, с. 306]; *між (паміж) Сцылай і Харыбдай* ← ням. *zwischen Scylla und Charybdis* ці англ. *between Scylla and Charybdis* (выраз з грэчаскай міфалогіі) [ЭСФ, с. 225]; *усё або нічога* < англ. *all or nothing* (Г. Ібсэн, “Бранд” (1866) [КВ, с. 96]; *рукі прэч ад каго-н., ад чаго-н.* < англ. *hands off* (выраз англійскага палітычнага дзеяча, лідэра ліберальнай партыі У. Гладстана; у 1878 г., калі Аўстрыя захапіла частку сербскіх зямель, Гладстан выступіў у парламенце супраць захопніцкай палітыкі і закончыў: “Рукі прэч ад Босніі і Герцагавіны!”) [ЭСФ, с. 331] і інш.

5. Асобныя словы, напр.: *утопія* < лац. *utopia* (Т. Мор, “Залатая кніга, настолькі ж карысная, як і забаўная, пра найлепшы дзяржаўны лад і пра новы

востраў Утолія” (1516); *звышчалавек* < ням. *Übermensch* (Ф. Ніцшэ, “Так казаў Заратустра” (1883–1891) і інш.

3. Семантыка крылатых слоў

Па сваёй семантыцы крылатыя словы ў сучаснай беларускай мове дыферэнцыруюцца на адзінкі, якія маюць рознае значэнне.

1. Прамае значэнне, напр.: *Адзін за ўсіх* <i> </i> *ўсе за аднаго* або *Усе за аднаго і адзін за ўсіх* < фр. *Tous pour un, un pour tous* (А. Дзюма-бацька, “Тры мушкетэры” (1844) ці англ. *One for all, all for one* (У. Шэкспір, “Лукрэцыя” (1594), першапачаткова ўжывалася як прыказка, вядомая ў многіх еўрапейскіх мовах [КВ, с. 30]; *правы чалавека* <i> *грамадзяніна* > < фр. *les droits de homme et de citoyen* (выраз з “Дэкларацыі праў чалавека і грамадзяніна” (прынятай 26 жніўня 1789 г.), палітычнага маніфэста буржуазнай рэвалюцыі ў Францыі (1789–1794), аўтарам якога з’яўляецца французскі святар і палітычны дзеяч Э.Ж. Сьейес (1748–1836) [КВ, с. 79–80] і інш.

2. Пераасэнсаваныя асобныя кампаненты, напр.: *жоўтая прэса* (дзе *жоўты* мае пераноснае значэнне) < англ. *yellow press* (выраз амерыканскага журналіста Э. Уордмэна (1865–1923), рэдактара часопіса “New York Press”, які ў 1896 г. так назваў газеты “The World” і “New York Journal” з прычыны гучнай, скандальнай спрэчкі паміж імі за права аўтарскага першынства на выяву дзіцяці ў жоўтай кашульцы, што выкарыстоўвалася абодвума выданнямі ў фрывольных малюнках з гумарыстычнымі тэкстамі) [КВ, с. 49–50]; *Мой дом – мая крэпасць* (дзе *крэпасць* мае пераноснае значэнне) < англ. *My house is my castle* (Э. Кок, “Трэці інстытут законаў Англіі” (1628) [КВ, с. 70–71] і інш.

3. Пераноснае значэнне, напр.: *скакаць пад дудку чыю-н.* (‘пакарацца каму-н., выконваць яго волю’) < ням. *nach j-s Pfeife tanzen* (Эзоп, “Рыбак і рыбы”) [ЭСФ, с. 346]; *Апетыт прыходзіць у часе яды* (‘патрэбнасць, зацікаўленасць у чым-н., жаданне чаго-н. звычайна чым больш задавальняюцца, тым больш і павялічваюцца’) < фр. *L’appétit vient en mangeant* (Ф. Рабле, “Гарганцюа і Пантагруэль” (1532) [КВ, с. 33–34]; *трымаць порах сухім* (‘быць пільным, быць у баявой гатоўнасці’) < англ. *keep one’s powder dry* (выраз прыпісваецца О. Кромвелю (1599–1658) – кіраўніку англійскай буржуазнай рэвалюцыі XVII ст.; калі яго войска павінна было фарсіраваць раку, ён нібыта сказаў: “Спадзявайцеся на Бога, але порах трымайце сухім”) [ЭСФ, с. 368]; *рыцар журботнага вобраза* (‘Дон Кіхот; хто-н. падобны сваімі паводзінамі, знешнім выглядам на Дон Кіхота; усякі бескарысны абаронца справядлівасці, наіўны, бясплённы летуценнік’) < ісп. *el Caballero de la Triste Figura* (М. дэ Сервантэс, “Дон Кіхот” (1605–1615) [КВ, с. 85; ЭСФ, с. 333]; *брыдкае качаня* (‘той, чые асабістыя вартасці (прыгажосць, талент і г.д.) да пэўнага часу не заўважаліся, але раптам выявіліся ў поўнай меры’) < дац. *Den Grimme Ælling*” (назва казкі (1842) дацкага пісьменніка Г.Х. Андэрсе-на (1805–1875) [КВ, с. 37] і інш.

4. Прамае і пераноснае значэнне, напр.: *Чалавек – жывёла (звер)* (1. ‘Чалавек як біялагічная істота’; 2. *перан.* ‘Чалавек не пазбаўлены жывёльных

інстынктаў) < фр. “*La Bête humaine*” (назва рамана (1889) з цыкла “Ругон-Макары” (1871–1893) французскага пісьменніка Э. Золя (1840–1902) [КВ, с. 104–105]; *невядомы салдат* (1. ‘Воін, загінуўшы на вайне, імя і абставіны смерці якога засталіся невядомымі’; 2. *перан. іран.* ‘Усякі, хто бескарысна змагаецца за што-н.’ < фр. *soldat inconnu* (надпіс на надмагіллі астанкаў невядомага салдата – ахвяры першай сусветнай вайны, якія былі пахаваныя 11 лістапада 1920 г. пад Трыумфальнай аркай у Парыжы, а пазней у Вестмінстэрскім абацтве ў Лондане; пасля другой сусветнай вайны тое ж было зроблена ў іншых краінах (помнікі невядомаму салдату ёсць і ў Беларусі) [КВ, с. 73–74] і інш.

5. Страчаную ўнутраную форму, напр.: <жыць> на шырокую нагу <англ. <live> on a large scale ці ням. *auf großem Fuß <leben>* (выраз з гістарычнага анекдота, у якім распавядаецца, што сярэднявечная мода насіць абутак з доўгімі, вострымі, загнутымі дагары наскамі, памеры якіх сімвалізавалі ступень знатнасці яго ўладальніка і вызначаліся спецыяльным законам, сваім узнікненнем абавязана англійскаму каралю Генрыху II Плантагенету (1133–1189), які насіў такі абутак, паколькі меў нараст на вялікім пальцы правай нагі) [КВ, с. 50] і інш.

4. Спосабы функцыянавання крылатых слоў

У беларускай мове крылатыя словы ўжываюцца ў некалькіх функцыях.

1. У функцыі намінатывных адзінак: для абазначэння з’яў, сітуацый, тыпаў, адносін і да т.п., напр.: *пракрустава ложа* ← фр. *lit de Procruste* ці англ. *the Procrustean bed* (выраз з грэчаскай міфалогіі) [ЭСФ, с. 312]; *залатая сярэдзіна* < лац. *aurea mediocritas* (Гарацый, “Оды”); *жанчына бальзакаўскага ўзросту* < фр. “*La femme de trente ans*” (назва рамана (1831) французскага пісьменніка А. дэ Бальзака (1799–1850) [КВ, с. 49]; *згубленае (страчанае) пакаленне* < англ. *the lost generation* (эпіграф да рамана “І ўзыходзе сонца” (1926) амерыканскага пісьменніка Э. Хемінгуэя (1899–1961), які ў главе “Une génération perdue” сваёй кнігі ўспамінаў “Свята, якое заўсёды з табой” (1960) адзначае, што аўтарам гэтага выразу з’яўляецца амерыканская пісьменніца Г. Стайн (1874–1946) [КВ, с. 53]; *імперыя зла* < англ. *Evil Empire* (выраз амерыканскага кінаакцёра і палітычнага дзеяча Р. Рэйгана (1911–2004), прэзідэнта ЗША (1981–1989), з прамовы на канферэнцыі евангелістаў у Арланда (Фларыда, ЗША) 8 сакавіка 1983 г., у якой так быў названы Саюз Савецкіх Сацыялістычных Рэспублік (СССР), першапачаткова паходзіць з амерыканскага кінафільма “Зорныя войны” (1977, рэжысёр Дж. Лукас) [КВ, с. 55–56] і інш.

2. У якасці аргумента на карысць думкі, якую выказвае аўтар у адносінах да каго-ці чаго-небудзь, ці ў якасці фармулёўкі ў большай ці меншай ступені распаўсюджанага погляду, напр.: *Скажы <мне>, хто твае сябры (твой сябра), <i> я скажу, хто ты або Скажы <мне>, з кім ты знаёмы, і я скажу, хто ты <ісп. Dime con quién andas y te diré quién eres*

(М. дэ Сервантэс, “Дон Кіхот” (1605–1615) [КВ, с. 90–91]; <Добра> смяецца той, хто смяецца апошні (апошнім) < фр. *Rira bien qui rira le dernier* (Ж.К. дэ Фларыян, “Два селяніна і хмара” (1792) ці англ. *He laughs best that laughs last* (Дж. Ванбру, “Сельскі дом” (1703), першапачаткова французская народная прыказка [КВ, с. 45–46] і інш.

3. Для характарыстыкі ў вобразнай форме сутнасці якой-небудзь з’явы, характара, сітуацыі, адносін, напр.: *павіць рыбку ў каламутнай вадзе* ← фр. *pecher en eau trouble* (выраз склаўся на аснове адной з баек Эзопа) [ЭСФ, с. 208], паводле іншых крыніц [Уолш, Берков 1984, с. 112; Афонькин 1990, с. 133], выраз паходзіць з камедыі Арыстафана “Коннікі”; *ваяваць (змагацца) з ветракамі або бітва (змаганне) з ветракамі* < ісп. *molinos de viento acometer* (М. дэ Сервантэс, “Дон Кіхот” (1605–1615) [КВ, с. 41–42; ЭСФ, с. 72]; *шагрэневая скура* < фр. “*La peau chagrin*” (назва рамана (1830–1831) французскага пісьменніка А. дэ Бальзака (1799–1850) [КВ, с. 109]; *хросны бацька* < англ. “*The Godfather*” (назва рамана (1969) амерыканскага пісьменніка М. П’юзэ (1920–1999) і кінафільма (1972–1990, рэжысёр Ф. Копала) [КВ, с. 102] і інш.

4. Для ажыўлення мовы і пераводу яе ў жартаўлівую танальнасць, напр.: *цень бацькі Гамлета* < англ. *Ghost of Hamlet’s Father* (У. Шэкспір, “Гамлет” (1601) [КВ, с. 104]; *Уставайце, граф, вас чакаюць вялікія справы!* < фр. *Levezvous, monsieur le comte, vous avez de grandes choses à faire!* (выслоўе слугі французскага гісторыка герцага К.А. дэ Сен-Сімона (1760–1825), якім ён штораніцы будзіў свайго гаспадара, пра што згадваецца ва ўспамінах сучаснікаў вучонага) [КВ, с. 97]; *Фігара тым, Фігара там* < іт. *Figaro, Figaro Son qua, son qua. Figaro, Figaro. Eccomi qua* (цытата з лібрэта італьянскага паэта Ч. Стэрбіні (1784–1831) да оперы “Свявільскі цырульнік” (1816) італьянскага кампазітара Дж. Расіні (1792–1868) паводле аднайменнай камедыі (1775) французскага драматурга П.А. Бамаршэ (1732–1799) [КВ, с. 99]; *Спыніся імгненне! Ты цудоўнае!* < ням. *Verweile doch! du bist so schön!* (І.В. Гётэ, “Фауст” (1808) [КВ, с. 91–92]; *Фініта ля камедыя!* < іт. *Finita la commedia!* (заклучная фраза п’ес, якія ставіліся ў італьянскім тэатры) [КВ, с. 100] і інш.

Нярэдка характарызуючыя крылатыя словы выкарыстоўваюцца ў іранічным сэнсе, напр.: *Так мінае (праходзіць) зямная слава (Сік транзіт глорыя мундзі)* < лац. *Sic transit gloria mundi* (выслоўе з афіцыйнага рытуалу абрання папы рымскага) [КВ, с. 93]; *Шлях у пекла высланы добрымі намерамі* < англ. *Hell is full of good meanings and wishings* (В. Скот, “Ламермурская нявеста” (1819) ці англ. *Hell is paved with good intentions* (выслоўе англійскага пісьменніка С. Джонсана (1709–1784), які ў 1775 г. згадаў, што аўтарам гэтага афарызма з’яўляецца англійскі багаслоў Дж. Герберт (?–1632) [КВ, с. 110]; <Усё> *новае – гэта даўно (добра) забытае старое* < фр. *Il n’y a de nouveau que ce qui est oublié* (афарызм з “Мемуараў Розы Бертэн” (1824), падробленых успамінаў мадысткі французскай каралевы Марыі-Антуанеты (1755–1793), які быў выказаны ў адносінах да падноўленага старога плацця каралевы) [КВ, с. 96]; *Рэлігія – опіум*

<для> народа < ням. *Religion ist Opium für das Volk* (К. Маркс, “Да крытыкі гегелеўскай філасофіі права” (1844) [КВ, с. 86–87]; *Багатыя таксама плачуць* < ісп. “*Los ricos tambien lloran*” (назва мексіканскага тэлевізійнага серыяла (1979), вельмі папулярнага ў Беларусі ў 1990-я гг.) [КВ, с. 36] і г.д.

Іншамоўныя запазычаныя складаюць пераважную большасць крылатых выразаў, што ўжываюцца ў сучаснай беларускай літаратурнай мове, і патрабуюць спецыяльнага вывучэння і лексіграфічнага апісання.

Скарачэнні

КВ – Крылатыя выразы ў беларускай мове: Ч. 1: 3 іншамоўных (еўрапейскіх і амерыканскіх) крыніц XII–XX стст.: тлумачальны слоўнік / Пад рэд. Я.Я. Іванова. – Магілёў, 2004.

ЭСФ – *Лелешаў, І.Я.* Этымалагічны слоўнік фразеалагізмаў. – Мн., 2004.

Літаратура

Аксамитов А.С. Об афоризмах, крылатых словах, изречениях, их возникновении и употреблении // *Витражи мудрости: (Афоризмы, крылатые слова, изречения)* / Сост. М.В. Король. – Мн., 1987. – С. 3–9.

Апанасевіч М.[М.] “Яўген Анегін” у перакладзе Аркадзя Куляшова: Крылатыя словы і выразы // *Роднае слова*. – 2003. – № 6. – С. 28–30.

Афонькин Ю.Н. Русско-немецкий словарь крылатых слов. – М., 1990.

Венізіктаў С. Іншамоўныя крылатыя выразы ў сучаснай беларускай мове // *Studia slawistyczne*. – 2003. – Т. 4. – С. 121–130.

Іванов Е.Е. Языковая природа крылатых слов // *Праблемы беларускага літаратуразнаўства* / Рэд. С.І. Даніленка, Я.Я. Іваноў – Мн., 2000. – С. 303–312. – (Terra Alba. Т. 1).

Іванова С.Ф. Крылатыя словы з іншамоўных (еўрапейскіх і амерыканскіх) крыніц у беларускай мастацкай літаратуры // *Край = Kraj*. – 2003 [а]. – № 1–2. – С. 174–178.

Іванова С.Ф. Крылатыя словы ў сучаснай беларускай літаратурнай мове // *Край = Kraj*. – 2003 [б]. – № 3–4. – С. 206–219.

Іванова С.Ф. Крылатыя словы ў беларускай мове (з іншамоўных крыніц): Матэрыялы да тлумачальнага слоўніка // *Мова і соцыум: Зб. навук. прац* / Пад рэд. Я.Я. Іванова. – Магілёў, 2004 [а]. – С. 367–387. – (Terra Alba. Т. 3).

Іванова С.Ф. Крылатыя выразы як моўная з’ява // *Крылатыя выразы ў беларускай мове: Ч. 1: 3 іншамоўных (еўрапейскіх і амерыканскіх) крыніц XII–XX стст.: Тлумачальны слоўнік* / Пад рэд. Я.Я. Іванова. – Магілёў, 2004 [б]. – С. 5–12.

Іванова С.Ф. Прынцыпы лексіграфічнага апісання крылатых слоў ў беларускай мове // *Славянская фразеология в ареальном, историческом и этнокультурном аспектах: Мат-лы IV Международ. науч. конф. (5-6 октября 2005 г.)* / Отв. ред. В.И. Коваль. – Гомель, 2005. – С. 230–234.

Іванова С.Ф. Іншамоўныя крыніцы крылатых слоў ў сучаснай беларускай мове // *Acta albanuthenica, rossica, polonica. VII Міжнарод. навук. канф. “Беларуска-руско-польскае супастаўляльнае мовазнаўства, літаратуразнаўства, культуралогія”*: Зб. навук. артыкулаў / Пад рэд. Г.М. Мезенка. – Віцебск, 2006. – С. 132–135.

Іванова С.Ф. О семантике крылатых слов // Проблемы славянской культуры и цивилизации: Мат-лы VII Междунар. науч.-метод. конф. / Отв. ред. А.М. Антипова. – Уссурийск, 2006. – С. 147–150.

Іванова С.[Ф.], Іваноў Я.[Я.] Слоўнік беларускіх прыказак, прымавак і крылатых выразаў: Лінгвакраізназнаўчы дапаможнік. – Мн., 1997.

Іваноў Я.[Я.] Беларускія моўныя афарызмы і іх апісанне ў лінгвакраізназнаўчым слоўніку // Іванова С.[Ф.], Іваноў Я.[Я.] Слоўнік беларускіх прыказак, прымавак і крылатых выразаў: Лінгвакраізназнаўчы дапаможнік. – Мн., 1997. – С. 9–11.

Крылатыя выразы ў беларускай мове: Ч. 1: 3 іншамоўных (еўрапейскіх і амерыканскіх) крыніц XII–XX стст.: тлумачальны слоўнік / Пад рэд. Я.Я. Іванова. – Магілёў, 2004.

Крылатыя выразы ў беларускай мове: Ч. 2: 3 рускамоўных літаратурных і фальклорных крыніц СII–СС стст.: Тлумачальны слоўнік / Пад рэд. С.Ф. Івановай. – Магілёў, 2006.

Лепешаў І.Я., Якалцэвіч М.А. Слоўнік беларускіх прыказак. – 2-выд., дап. – Мн., 2002.

Лепешаў І.Я. Крылатыя словы і фразеалагізмы // Роднае слова. – 1992. – № 9. – С. 38–41.

Лепешаў І.Я. Фразеалагічны слоўнік беларускай мовы: У 2 т. – Мн., 1993.

Лепешаў, І.Я. Этымалагічны слоўнік фразеалагізмаў. – Мн., 2004.

Міхневіч, А.Я. Крылатыя словы // Беларуская мова: Энциклапедыя. – Мн., 1994. – С. 273–274.

Уолш І.А., Берков В.П. Русско-английский словарь крылатых слов. – М., 1984.

Шкраба І.[Р.], Шкраба Р.[В.] Крынічнае слова: Беларускія прыказкі і прымаўкі. – Мн., 1987.

Янкоўскі Ф.[М.] Крылатыя словы і афарызмы: 3 беларускіх літаратурных крыніц. – Мн., 1960.

Wienidziktau S., Iwanou J. Рускамоўныя запазычанні крылатых слоў у сучаснай беларускай мове // Dziedzictwo przeszłości związków językowych, literackich i kulturowych polsko-bałto-wschodniosłowiańskich. T. VIII: Z języka i kultury pogranicza / Red. J.F. Nosowicz, K. Budrowska. – Białystok, 2002. – S. 210–217.